

ПРИЛОГ ИЗУЧАВАЊУ ПОЛИТИКЕ ВЕЛИКИХ СИЛА ПРЕМА ЦРНОГОРСКОМ ПИТАЊУ (1916—1918)

Нови материјали које смо нашли у совјетским архивима дозвољавају нам да допунимо знања од два недовољно изучена питања: позицији великих сила према Црној Гори уочи њене капитулације 1916. године и став великих сила према тзв. „црногорском питању“, које се појавило у току аустроугарске окупације Црне Горе. Дио ових материјала објављен је у вишетомном зборнику „Међународни односи у епоси империјализма“.¹

Капитулација Црне Горе и велике силе

Крајем 1915. године у Црној Гори је дошло до критичне ситуације. Савезничка српска војска, пошто је претрпјела пораз, хитно се евакуисала у Албанију преко црногорске територије. Црногорским границама приближавале су се надмоћне непријатељске снаге, а у земљи се појавило капитулантско расположење код владајућих кругова.

Нарочито тежак био је економски положај Црне Горе. Заостала екстензивна сељачка привреда није издржала ратне напоре; прекинут је увоз жита из иностранства, у земљи се појавила глад.

Руски посланик у Србији Г. Н. Трубецки, саопштавајући о ситуацији у Црној Гори, јавио је 28. децембра 1915.² из Скадра у Петроград: „Мијушковић, који ме је јуче посјетио, у најмрачнијим цртама окарактерисао је положај Црне Горе. Намирница нема, војници гладују, па могу затражити прекид борби, савезници сада ни у чему не помажу Црну Гору већ је само подвргавају неоправданим подозрењима, која полазе из Италије“.³

Остављајући на страну питање унутрашњег положаја у Црној Гори, које треба да буде предмет специјалног истраживања, размотрићемо само други дио извјештаја Г. Н. Трубецкога: опозицију савезника. Да ли је тачно да су савезници оставили Црну

¹ *Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и Временного правительства. 1878—1917, Серия 3-я: 1914—1917, т. 1—10, Москва — Ленинград 1931—1938.*

² Сви датуми су наведени по старом календару.

³ Архив внешней политики России, Российская миссия в Цетинье, — (даље — АВПР, РМЦ), 1916, д. 20, л. 6, И.Н. Трубецки министарству иностраних послова, Скадар, 28. XII 1915, бр. 1134.

Гору без помоћи? Да ли су подозрења дипломата о издаји краља Николе имала било какву основу, или је пак то била италијанска провокација? Да ли је Црна Гора водила тајне преговоре о примирју?

У историјској литератури се већ педесет година воде спорови око ових питања. Многи српски буржоаски историчари и публицисти оптуживали су црногорску владу за капитуланство, а краља Николу за издају савезника. Такву концепцију, на примјер, истакао је А. Лубурић у двогном издању „Капитулација Црне Горе. Документи“.⁴ Лубурић је тврдио да је краљ Никола водио сепаратне преговоре са Њемачком и Аустро-Угарском посредством црногорскога конзула у Милану Н. Карминатија. Овај се, по ријечима А. Лубурића, у Штајцарској срео с емисаром Виљема II грофом Бернсдорфом.

Црногорски буржоаски историчари, присталице краља Николе, у потпуности су одбацивали оптужбе о његовом учешћу у преговорима и истакли верзију да су ови преговори вођени преко принца Данила, без знања краља Николе, чак и мимо његове воље.

Правилнији став заузео је југословенски научник В. Вучковић, који је тврдио да су ови преговори вођени по иницијативи књаза Данила али је са њима био упознат и краљ Никола.⁵

Досад нијесу откривени документи који би потврдили или оповргнули верзију А. Лубурића. Скоро читава архивска грађа црногорске владе уништена је у току рата.

Мало је сачувано докумената дипломатских представника у Црној Гори. Руски отпавник послова на Цетињу Н. А. Обнорски је крајем децембра 1915. године, уочи свог преласка у Подгорицу, запалио скоро све документе руске амбасаде и војне агентуре на Цетињу.⁶ Исте судбине била је и преписка француског посланика на Цетињу Деларош-Вернеа са Паризом: уочи свог одласка из Црне Горе он је уништио многе документе дипломатске мисије којој је стајао на челу. Историчари, на тај начин, располажу само индиректним материјалима, који дозвољавају да се праве хипотезе, али не могу бити основа за сигурне тврдње. Један од тако интересантних докумената јесте депеша коју је руски амбасадор у Италији А. А. Гирс упутио Министарству иностраних послова 6. септембра 1916. године. У овој депеши Гирс саопштава о разговору који је водио са црногорским генералним конзулом у Риму Ј. Поповићем поводом преговора које је Карминати водио са Бернсдорфом. Због важности овог документа, наводимо га у цјелини:

⁴ А. Лубурић, *Капитулација Црне Горе. Документи*, књ. I, II, Београд 1938, 1940.

⁵ В. Вучковић, *Дипломатска позадина уједињења Србије и Црне Горе*, Југословенска ревија за међународно право, Београд 1959, бр. 2, 242—244.

⁶ АВПР, РМЦ, 1916, д. 20, л. 1, Н. А. Обнорски министарству иностраних послова, Подгорица, 29. XII 1915, бр. 299.

„Јуче ме посјетио конзул Ј. Поповић, који ми је саопштио следеће: „Приликом одступања српске армије књагиња Милица⁷ била је позвана⁸ у Швајцарску ради виђења са њемачким секретаром Бернсдорфом. Књаз Данило није пустио своју жену да тамо пође, већ је умјесто ње послао генералног козула у Милану Карминатија. У име Виљема II било је изјављено да ће Црна Гора, у случају ако краљ Никола не пусти српску армију кроз Црну Гору, добити половину Македоније и пет милиона талира (25 милиона франака). Карминати је дошао у Рим и предао Поповићу овај предлог. Поповић је то изложио у свом писму краљу Николи посредством генерала Мартиновића, који се враћао из Русије. Никола није одговорио на овај предлог. Данило, који је знао за овај предлог, послао је тада бившег конзула у Скадар, једног другог Мартиновића, да убјеђује Николу, али је то већ било касно.“⁹

Као што се види из наведеног документа, иницијатор преговора била је Њемачка, а не Црна Гора. Краљ Никола, према тврђењу Ј. Поповића, био је упознат о преговорима тек онда када је до њих дошло, а читаву ствар организовао је на своју руку његов син Данило. Ми, ипак, мислимо да и овај докуменат не одражава у цјелини стварност. Тешко је, нпр., претпоставити да је краљ Никола о преговорима дознао тек из писма које му је донио М. Мартиновић. Вјероватно је да је књаз Данило ово питање претходно размотрио са краљем Николом.

Ипак, чак и у овом случају, тешко је могуће говорити да је краљ Никола издао савезнике. Сам покушај преговора још не значи да је Црна Гора прекинула с Антантом и склопила савез са Централним силама. Преговори су се могли водити у циљу дипломатске сондаже. Не треба заборављати да се Црна Гора у ово вријеме налазила у тако тешком положају да је влада могла поћи на сондажу услова примирја.

Гласови о преговорима, ипак, дошли су до дипломатских представника сила Антанте на Цетињу и код њих су примљени као врло неповољни. Француски предсједник Р. Пуенкаре, ослањајући се на извјештаје Деларош-Вернеа, дошао је до закључка да краљ Никола води дволичну игру.¹⁰

У Николино лукавство био је убијеђен и руски министар иностраних послова С. Д. Сазонов. У инструкцији, коју је послао Н. А. Обнорском 10. јануара 1916. године, налазило се упутство да буде обазривији него раније у разговорима с краљем Николом. у случају ако он буде водио рат с Аустро-Угарском“.¹¹

⁷ Супруга књаза Данила, макленбуршка принцеза.

⁸ Овако стоји у тексту.

⁹ АВПР, РМЦ, 1916, д. 20, л. 70, А. А. Гирс министарству иностраних послова, Рим, 6. IX 1916, бр. 644.

¹⁰ Р. Пуенкаре, *На службе Францији*, т. II, Москва 1936, 224.

¹¹ АВПР, РМЦ, 1916, д. 20, л. 8, С. Д. Сазонов Н. А. Обнорском, 10. I 1916, бр. 157.

Упоредо с тим Русија, вјерна својој традиционалној пријатељској политици према Црној Гори, није јој прекинула своју помоћ у то за њу тешко вријеме. Сазонов је 28. децембра 1915. године упутио руском амбасадору у Француској А. П. Извољском дозволу за куповину намирница у Француској за потребе Црне Горе. „Изволите. заједно са Вашим колегама извршити налоге који су Вам дати о доставци у Црној Гори неопходних намирница“ — писао је он.¹² У Солун, ради доставке у црногорску луку Бар, било је достављено из Русије 5.029 врећа пшеничног брашна, 4.414 врећа кукуруза и 103 комплета љекова и медицинских прибора.¹³

У владајућим круговима Фрнацуске није било пуног јединства у питању указивања помоћи Црне Горе. Предсједник Р. Поенкаре и маршал Жофр, пошто су сматрали војну акцију на Балкану изгубљеном, били су против пружања помоћи Црној Гори. „Ја нећу слати на погибију на далеки Балкан милионе Француза“, изјавио је Поенкаре.¹⁴ Француски премијер Бријан, напротив, био је за указивање помоћи Црној Гори. А. П. Извољски писао је 27. децембра С. Д. Сазонову да је разговарао с Бријаном и да му је овај изјавио да „само пажња према Николи и помоћ Црној Гори могу искључити бојазни Црне Горе од изолације и задржати је од сепаратних преговора с Аустро-Угарском“.¹⁵ Француска, као и Русија, у децембру 1915. године организовала је транспорт са намирницама и оружјем за Црну Гору.¹⁶

Друкчију позицију имале су Италија и Енглеска. Италија, која је претендовала на искључиву хегемонију у басену Јадранског мора, била је против указивања било какве помоћи Србији и Црној Гори. Британска влада на ријечима није била против помоћи, али је жељела да ту помоћ укажу друге државе, а не Енглеска. Она је била против одвођења енглеске војске и војних материјала с основног — Западног фронта на Балкан. Енглеска је изјавила, осим тога, да она чува прилазе Блиском истоку и Египту и да не може развличити своје снаге указујући помоћ Црној Гори и Србији.¹⁷

Резултат противурјечности које су постојале међу савезницима било је и то што Црна Гора није благовремено добила помоћ од њих. Жито које је из Русије било послано у Солун није достављено у Бар због одбијања Италије да за то упути своје бродове, Француска помоћ такође је закаснила.

¹² Исто, 1916, д. 20, л. 1. 4, С. Д. Сазонов А. П. Извољском, Петроград, 28. XII 1915, бр. 6595.

¹³ Исто, А. А. Њератов Л. В. Иславину, Петроград, 13. III 1916, бр. 1249.

¹⁴ Централный государственный исторический архив, ф. 1470, оп. 2, д. 20, л. 289.

¹⁵ АВПР, РМЦ, 1916, д. 20, л. 2, А. П. Извољски С. Д. Сазонову, Париз, 27. XII 1915, бр. 881.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Д. Ллойд Джордж, *Военные мемуары*, т. I—II, Москва 1934, 334—348.

*Црногорско питање и велике силе послије окупације Црне Горе
од стране Аустро-Угарске*

Код владајућих кругова Њемачке и Аустро-Угарске није било јединственог гледишта о будућем положају Црне Горе. Аустројски војни кругови настојали су да Црну Гору укључе у састав Монархије, а министар иностраних послова Аустро-Угарске Буријан био је за њено претварање у подмандатну територију.¹⁸ Влада Виљема II, бојећи се одвећ великог јачања Аустро-Угарске у случају припајања Црне Горе, била је спремна да сачува независност Црне Горе и да је претвори у „државу — буфер“ и да на њен пријесто постави неког од својих миљеника.¹⁹

Црногорско питање изазвало је и оштар сукоб и међу шефовима држава Антанте.

Русија и Француска су послије војног пораза Србије и Црне Горе дошле до закључка да је њихово уједињавање неопходно, пошто су се увјериле да се мале и распарчане државе не могу супротставити њемачко-аустријској агресији.

Царска Русија, која је итицала идеју панславизма, била је заинтересована за јачање свог утицаја међу југословенским народима. Она је рачунала да ће њихово уједињење доћи под заставом Србије, гдје је Русија имала јаке позиције.

Министар иностраних послова Привремене владе М. И. Терешченко писао је у телеграму отправнику послова при црногорској влади 11. јула 1917. године: „У случају да на предстојећој конференцији (савезника — Ј. П.) буде покренуто питање о будућности Црне Горе, имајте у виду да ми подржавамо њено могуће уједињење са Србијом, под условом да оно буде остварено мирним путем“²⁰ (подвукао — Ј. П.)

Полазећи од тог принципа, Русија је наставила дипломатске односе са Црном Гором и послије њене капитулације. При двору црногорскога краља у Неји налазио се опуномоћени представник Ј. В. Иславин у рангу посланика.²¹ Руска влада указивала је новчану помоћ црногорској влади. Краљ Никола је у јануару 1917. године добио чек из Петроградске банке на суму од 239.580 франака на рачун помоћи за 1915. годину. Помоћи за 1916. и 1917. годину руска благајна такође је исплатила, али оне нијесу благовремено искоришћене од стране краља Николе.²² Осим тога, за-

¹⁸ М. Прелог, *Црна Гора и Аустрија почетком 1916. године*, Записи ХХIII (1940), 291—292.

¹⁹ АВПР, Политархив, 1917, д. 4067, л. 27—28, Ј. В. Иславин министарству иностраних послова, Париз, 29. VI 1917, бр. 53.

²⁰ Исто, д. 4067, л. 30, М. И. Терешченко отправнику послова, Петроград, 11. VII 1917, бр. 3131.

²¹ Ј. В. Иславин био је именован за посланика 21. VIII 1915. године, али због догађаја у Црној Гори није тамо стигао, па је примио дужност 20. I 1916.

²² АВПР, Политархив, 1917, д. 1610, л. 4—5, Ј. В. Иславин Н. Н. Покровском, Париз, 16. I 1917, бр. 2.

хваљујући Русији, црногорска влада је добила око милион франка осигураничких премија од француских, италијанских, грчких и енглеских банака за поморске транспорте са руским житом који су потопљени 1915. године.²³

На крају, Русија је покушала да укаже помоћ у намирницама самом црногорском народу, који се налазио под аустроугарском окупацијом. У августу 1916. године, подстакнута глађу у Црној Гори, руска влада се обратила савезницима са предлогом да у Црну Гору пошаље жито које би било раздато становништву. Надзор над диобом жита требало је да преузму Сједињене Америчке Државе, које су за ово вријеме имале неутралан положај према рату.²⁴ Руски предлог био је одобрен од стране Енглеске и Француске, али није реализован због противљења Аустро-Угарске.²⁵ Енглеска и Француска, као и Русија, признавале су црногорску емигрантску владу и давале јој кредите.²⁶ Енглеска је последије капитулације Црне Горе такође указивала књазу Николи више помоћи него раније, што се објашњава јачањем заинтересованости енглеске владе за учвршћење фронта на Балкану. Послије неуспјеха Галипољске експедиције и пребацивање центра војних дјејстава с Дарданела на Солунски фронт, гдје се налазила и енглеска војска, Енглеска је почела да придаје већи значај и пажњу питању балканских савезника.

Црногорски краљ могао је, по мишљењу владајућих енглеских кругова, да одигра одређену улогу на Балкану последије завршетка рата. Осим тога, обнављање независне Црне Горе, могло је нарушити планове енглеске супарнице у рејону црноморских мореуза — Русије, која се залагала за стварање уједињене српско-црногорске државе.

Енглеска, показујући интересовање за црногорско питање, задржавала се, ипак, првенствено на „флртовану“ с краљем Николом. Она није била спремна да му укаже озбиљну помоћ за повратак на Цетиње.

Француска се придржавала те исте политике. Краљу Николи је била корисна пажња француских владајућих кругова, али он од њих није добијао реалну помоћ при рјешавању озбиљних питања. Француска влада, на примјер, стално је одбацивала Николине молбе да се на Солунском фронту створи посебна црногорска војска.²⁷ Плашећи се да се не посвађа с владом Николе Пашића, француска влада није то дозволила. Она је све до краја ра-

²³ Исто.

²⁴ АВПР, РМЦ, 1916, д. 70, л. 53, Л. В. Иславин министарству иностраних послова, Париз, 8. VIII 1916, бр. 44.

²⁵ Исто, л. 62, помоћник министра иностраних послова А. А. Њератов Л. В. Иславниу, Петроград, 20. VIII 1915, бр. 3804.

²⁶ Исто, л. 24, Л. В. Иславин А. А. Њератову, Париз, 23. II 1916, бр. 19.

²⁷ П. Храбак, *Борба између црногорског двора и српске владе око обрзовања црногорске војске и око добровољаца 1916—1918*, Историја XX века, књ. 6, Београд 1964.

та одгађала да размотри црногорско питање о стварању посебне војске на Солунском фронту.

Италијанска влада се од противника краља Николе претворила у његовог заштитника. Таква метаморфоза објашњава се низом разлога, прије свега тежњом Италије да Црну Гору супротстави Србији. Одржавање слабих и одвојених држава на Балкану одговарало је италијанским плановима. Италија је хтјела да за своје циљеве користи сепаратистичке акције краља Николе.

САД су најприје биле уопште далеко од било какве заинтересованости за Црну Гору. Према подацима Л. В. Иславина, амерички амбасадор у Француској В. Шарп први пут је посјетио краља Николу у априлу 1917. године,²⁸ а тек у октобру дозвољено је из Вашингтона да се у САД отвори црногорски конзулат.²⁹

Компликовани, и у цјелини непријатељски, били су односи црногорске владе са Србијом. Никола Пашић, спроводећи велико-српску политику, правио је сметње црногорској влади, а краљ Никола и његове присталице одговарали су му истом мјером.³⁰ Супротности међу српском и црногорском владом посебно су се заостриле послје формирања Црногорског одбора за народно уједињење на челу с Андријом Радовићем, који је изнио програм збацивања црногорскога краља са пријестола у корист династије Карађорђевића и уједињења Црне Горе са Србијом.³¹ Србија је одмах признала овај одбор и почела му указивати финансијску помоћ.

У преписци Л. В. Иславина са министарством иностраних послова налазе се интересантни документи о ставу великих сила према одбору коме је на челу стајао А. Радовић.

Русија и Француска, иако нијесу званично признале тај одбор као представнички орган Црногораца, одобриле су идеју уједињавања двију држава коју је он истакао у свом програму. Урочујући краљу Николи 11. јуна 1917. године своје акредитиве, Л. В. Иславин је подвукао да ће Привремена влада „поздравити сваки корак усмјерен у правцу учвршћења веза између Црногораца и Срба“.³² Русија је подржала Крфску декларацију од 20. јула

²⁸ АВПР, Политархив, 1917, д. 4067, л. 11, Л. В. Иславин министарству иностраних послова, Париз, 1. IV 1914, бр. 22.

²⁹ АВПР, Канцеларија, 1917, д. 82, л. 67, Л. В. Иславин А. А. Њератову, Париз, 13. IV 1917, бр. 180.

³⁰ Д. Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, Титоград 1963, 171—232.

³¹ Види: *Програм Црногорског одбора за народно уједињење*, Женева, 1917.

³² АВПР, Политархив, 1917, д. 4067, л. 24, Л. В. Иславин министарству иностраних послова, Париз, 11. VI 1917, бр. 48. — О том истом писао је у августу 1916. године Л. В. Иславину министар иностраних послова Штурмер: „У случају ако краљ Никола у разговорима са Вама покрене питање о свом одрицању од пријестола у корист српског краљевића Александра, имајте у виду да ће спајање двају братских народа бити са наше стране свесрдно поздрављено“. (АВПР, РМЦ, 1916, д. 20, л. 63, барон Штурмер Л. В. Иславину, Петроград, 21. VIII 1916, бр. 3819).

1917. године, у којој је био проглашен исти тај принцип стварања уједињене југословенске државе под династијом Карађорђевића.³³

Француска влада је послџе стварања Црногорског одбора почела све више игнорисати краља Николу. Она се категорички успротивила краљевом захтјеву да се Андрија Радовић протјера из Француске и да се забрани рад његовом одбору. Када је пак краљ Никола запријетио да ће сам напустити Француску и поћи у Италију, француска влада је изјавила да ће му прекинути давање помоћи.³⁴

Црногорски краљ остао је у Француској. Премда је он одустао од захтјева за санкције против А. Радовића, француска влада му је ипак смањила помоћи. У 1917. години француска влада је почела давати краљу Николи 240 хиљада франака кредита мјесечно, умјесто 400 хиљада, колико је он добијао у 1916. години.³⁵

Енглеска и САД заузеле су позицију очекивања у односу према Црногорском одбору, изјавивши да програм уједињавања Србије и Црне Горе који је истакао овај одбор не може бити остварен прије завршетка рата. Енглеска и САД у то вријеме нијесу још одустајале од идеје да сачувају Аустро-Угарску, као државу, тј. објективно су биле противници стварања независне Југославије.³⁶

Карактеришући позицију Енглеске и САД, предсједник Југословенског одбора у Лондону Анте Трумбић констатовоао је „Енглеска и САД не разматрају наше питање на плану нашег ослобођења и уједињења“.³⁷ Енглеска и САД, не декларишући се одређено о дјелатности Црногорског одбора, продужиле су да воде политику лавирања у односу према црногорској влади. Оне су некад обећавале црногорској влади помоћ, а некад одбацивале њене захтјеве. До тога је дошло, на примјер, и док је руски предлог о указивању помоћи Црној Гори у намирницама разматран у Лондону у јуну 1917. године. Енглески министар иностраних послова Е. Греј обећао је црногорској влади да ће подржати њену молбу, али је ипак одустао да то уради.³⁸ Исту судбину доживјела је и молба црногорске владе упућена САД да јој се одобри зајам

³³ Исто, 1917, д. 10, л. 168, Л. В. Иславин министру иностраних послова, Париз, 4. VIII 1917, бр. 61.

³⁴ АВПР, Политархив, 1917, д. 4067, л. 21, Л. В. Иславин М. И. Терешченку, Париз, 10. VI 1917, бр. 45.

³⁵ Исто, 1917, д. 8, л. 22, Л. В. Иславин М. И. Терешченку, Париз, 10. VI 1917, бр. 46.

³⁶ Ллојд Джорџ, *Военные мемуары*, 37.

³⁷ Архив Југославије, фонд Ј. Јовановића, Српско посланство у Лондону, А. Трумбић Н. Пашићу, Лондон, 11. I 1918.

³⁸ АВПР, Политархив, 1917, д. 4067, л. 25, отправник послова Русије у Енглеској Набоков министарству иностраних послова, Лондон, 22. VI 1917.

од стотину милиона франака за формирање црногорске војске.³⁹ Америчка влада чак није ни одговорила на ту молбу.

У крупним питањима црногорском краљу нијесу излазили у сусрет ни Италијани, који су изразили спремност да подрже „неправедно заборављеног емигранта“ Тако, када се краљ Никола у септембру 1916. године обратио италијанској влади молбом да у Валону пребаци црногорски одред, Сонино је то одбио, изговарајући се неповољношћу присуства црногорске војске у Албанији.

У октобру краљ Никола је обновио своју молбу, обративши се непосредно краљу Виктору Емануелу, али је поново одбијен. Италијански краљ је вјешто поменуо краљу Николи да се Албанија налази у сфери италијанских интереса и предложио му да црногорски одред пошаље у Македонију, гдје би био потчињен француској команди.⁴¹ Краљ Никола није успио да добије ни кредите од Италије; италијанска влада одбила је и такву молбу, изјавивши да за то нема средстава.⁴² У исто вријеме италијанска влада је ласкајући његовом честољубљу, указивала краљу Николи ситне пажње: њега и његове синове Данила и Петра позивали су на пријеме у италијанском двору; прославама Николина рођендана стално су присуствовали виши чиновници и чланови породице италијанскога краља; црногорским министрима слати су из Рима ордени и награде.⁴³ Понекад је италијанска влада црногорском краљу и нешто више обећавала, али су та обећања ипак била смо блеф, јер нијесу потврђивана реалним гаранцијама. Тако су, на примјер, 10. новембра 1916. године Николу посјетили синовац Сонино ди Тезаре и министар Комадини и обећали му да ће Италија подржати територијалне претензије Црне Горе на мировној конференцији и дати јој дио Македоније и сјеверне Албаније.⁴⁴ У мају 1917. године слична обећања дала је италијанска краљица Јелена књазу Данилу за вријеме његове посјете Риму.⁴⁵

Међутим, црногорском краљу није било до проширивања територије. Његови међународни и унутрашњи послови били су све гори, а у исто вријеме утицај Србије је растао.

Шефови великих сила почели су да заборављају краља Николу чак и онда када су били у питању ситни знакови пажње ко-

³⁹ АВПР, РМЦ, 1917, д. 8, л. 22, Л. В. Иславин М. И. Терешченку, Париз, 10. VI 1917, бр. 46.

⁴⁰ Исто, д. 20, л. 81, Л. В. Иславин министру иностраних послова, Париз, 18. IX 1916, бр. 60.

⁴¹ Исто, л. 93, Л. В. Иславин министру иностраних послова, Париз, 27. X 1916, бр. 67.

⁴² Исто, д. 8, л. 22, Л. В. Иславин М. И. Терешченку, Париз, 10. VI 1917, бр. 46.

⁴³ АВПР, Политархив, 1917, д. 4067, л. 40, Л. В. Иславин министарству иностраних послова, Париз, 16. IX 1917, бр. 73.

⁴⁴ АВПР, РМЦ, 1916, д. 20, л. 101, Л. В. Иславин министру иностраних послова, Париз, 10. XI 1916, бр. 71.

⁴⁵ Исто, Л. В. Иславин министарству иностраних послова, Париз, 29. V 1917, бр. 39.

је је он раније добијао. Њему, на примјер, није било дозвољено да при себи држи руске официре као своје ађутанте. Помоћник министра иностраних послова Русије А. А. Њератов указао је у телеграму Л. В. Иславину од 23. X 1917. године, да би таква одлука била „пријевремена“.⁴⁶

Краљ Никола није могао постићи ни то да свога сина Петра убаци у италијанску војску, гдје би обављао штапске послове. Италијанско војно министарство одбацило је овакву молбу црногорскога краља, изјавивши да је принц Петар странац.⁴⁷ У Паризу је 9. јула 1917. године одржано засједање војног савјета Антанте, на које није позван црногорски представник, док су Србија, Грчка и Румунија учествовале на овом савјетовању. Црногорска влада уложила је протест, али је њен представник пуштен на засједање тек у моменту затварања савјетовања, када су све одлуке биле већ донесене.⁴⁸

У јесен 1918. године, последице пробоја Солунског фронта и ослобођења Србије, савезници су сасвим прекинули односе са црногорском владом, пошто су се биле одлучиле за политику уједињавања југословенских територија око Србије.

Краљ Никола је покушао да спаси свој положај, иступивши 17. новембра 1918. са меморандумом о југословенском питању. Црногорски краљ је у свом меморандуму писао да Црна Гора може ући у састав будуће југословенске државе као равноправан члан федерације, сачувавши „своја права, државне установе, религију и обичаје“. Краљ Никола је продужио да претендује на црногорски пријесто, изјавивши да Цетиње треба да буде исто таква пријестоница новостворене државе као и Београд.⁴⁹

Ови планови, међутим, налазили су подршку само у Италији, која је покушавала да искористи сепаратистичке акције црногорског краља. Остале велике силе, пошто су се увјериле у бесперспективност планова краља Николе, коначно су скинуле са дневног реда „црногорско питање“.

Ј. А. Писарев

С руског превео:

Радоман Јовановић

⁴⁶ АВПР, Политархив, 1917, д. 4067, л. 44, А. А. Њератов Л. В. Иславину, Петроград, 23. X 1917, бр. 4930.

⁴⁷ Исто, л. 33, Л. В. Иславин министарству иностраних послова, Париз, 5. VIII 1917, бр. 63.

⁴⁸ АВПР, Канцеларија, 1917, д. 82, л. 50—53, Л. В. Иславин министарству иностраних послова, Париз, 9. VII 1917, бр. 56.

⁴⁹ АВПР, РМЦ, д. 21, л. 12, Л. В. Иславин министру иностраних послова, Омске „привремене владе“, Париз, 17. XI 1918, бр. 14.